

გორის ქართული სტამბა

Gori Georgian printing house

მადინა უგლავა-ჯინჯიხაძე

ქუთაისის ილია ჭავჭავაძის ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკა
საქართველო, ქუთაისი

Madina Uglava-Jinjikhadze

Kutaisi Iliia Chavchavadze Kutaisi Public Library
Georgia, Kutaisi

ABSTRACT

The Georgian printing house has an interesting history. He went through a difficult path from its foundation until the 30s of the XX century. We should note that the printing house founded in Tbilisi in 1709 was the first not only in Georgia but in the whole of Transcaucasia. Orthodox clergymen, as well as Catholic and Gregorian Christians, were involved in the development of the Georgian printing house. They put effort into publishing a Georgian book. As it is known, Georgian books were printed in Rome and Russia as well.

Since the beginning of the XIX century, the printing business in Georgia has achieved some success. At the moment, in addition to Tbilisi, printing houses are being opened in different cities of Georgia. The Georgian printing house also opened in Gori. Arsen Kalandadze opened the first printing house in Gori in 1889. The second printing house in Gori was opened in 1907 by David Machavariani. He bought this printing house from Grigol Charkviani and moved it to Gori. Mikheil Irakli Tsitsishvili opened the third printing house in Gori.

The society of that time was complaining about the opening of printing houses in Gori with a bad future, ignorance of the case, unprofitability, and failure. It was better to unite all three printing houses and continue the work with joint efforts.

One way or another, the Georgian printing house existed in the cities of Georgia, despite the strong opposition of the then government, and played a major role in educating and raising the awareness of the Georgian population.

We should note that the Rare Publications Department of the Kutaisi Public Library preserves two editions printed in Gori printing house Alexander Fronel's 'Great Meskheti' 1914, Anastasia Eristav-Khoshtaria's short story „Kamisia“

published in 1913 and the Khashuri printing house. Ramishvili's play „Doctor Ashirbajiani“ 1912.

საკვანძო სიტყვები: გორი, ქართული სტამბა, შრიფტი, ზაქარია ჭიჭინაძე, არსენ კალანდაძე, გაზეთი ქართლი, რეგიონალური სტამბები.

Keywords: Gori, Georgian printing house, font, Zakaria Chichinadze, Arsen Kalandadze, Kartli newspaper, regional printing houses.

ქართულ სტამბას საინტერესო ისტორია აქვს. მას შემდეგ, რაც მეფე ვახტანგ VI-ის თაოსნობით დაარსდა პირველი ქართული სტამბა თბილისში, ქართული წიგნის ბეჭდვა მხოლოდ ძნელბედობის ჟამს თუ შეწყდებოდა და მას აუცილებლად აღადგენდნენ ხოლმე ქართველი მეფეები, როგორც თეიმურაზ მეფემ აღადგინა 1749 წელს თბილისის სტამბა.

ქართულმა სტამბამ რთული და ძნელი გზა განვლო დაარსებიდან XX საუკუნის 30-იან წლებამდე. აღსანიშნავია, რომ 1709 წელს თბილისში დაარსებული სტამბა პირველი იყო არა მხოლოდ საქართველოში, არამედ მთელს ამიერკავკასიაში. ქართული სტამბის განვითარების საქმეში განსაკუთრებულად ქართველი სასულიერო პირები იყვნენ ჩართულნი როგორც მართლმადიდებელი, ისე კათოლიკე და გრიგორიანელი ქრისტიანები. მათ დიდი ამაგი დასდეს ქართული წიგნის გამოცემის საქმეს. როგორც ცნობილია, ქართული წიგნები იბეჭდებოდა რომსა და რუსეთშიც. პირველ ეტაპზე ძირითადად სასულიერო ლიტერატურა, თუმცა განვითარებასთან ერთად საერო და საინფორმაციო მასალების ბეჭდვაც დაიწყო.

1832 წელს გამოვიდა პირველი ქართულენოვანი ჟურნალი „სალიტერატურონი ნაწილნი თბილისის უწყებათანი“, რომელიც სოლომონ დოდაშვილმა დააარსა და სულ ხუთიოდე ნომერი გამოსცა, ჟურნალი დაიხურა 1832 წლის შეთქმულების გამოაშკარავებისთანავე. მომდევნო ქართული გამოცემა იყო „ცისკარი“, რომლის დაბეჭდვა პირველ ეტაპზე 1852 წელს დაიწყო გიორგი ერისთავმა და 1854 წელს არსებული სიტუაციისა და უსახსრობის გამო დაიხურა. მისი გამოცემა განაახლა ივანე კერესელიძემ 1857 წელს.

XIX საუკუნის დასაწყისიდან საქართველოში სტამბების საქმე გარკვეულ წარმატებებს აღწევს. ამ დროისთვის თბილისის გარდა საქართველოს სხვადასხვა ქალაქშიც იხსნება სტამბები. საქართველოს მოსახლეობის მზარდი მოთხოვნილება ნაბეჭდი წიგნისა და ახალი ინფორმაციის მიმართ იყო წინაპირობა იმისა, რომ იმერეთის უკანასკნელმა მეფემ, სოლომონ II-მ იკისრა პასუხისმგებლობა საზოგადოების წინაშე, ქუთაისში დააარსა ახალი სტამბა და 1800-1818 წლებში აქ დაბეჭდილი წიგნები საქართველოს მთელ ტერიტორიაზე ვრცელდებოდა. ძირითადად ესეც საეკლესიო ლიტერატურა იყო. ჩვენამდე მოღწეული ქუთაისში

დაბეჭდილი პირველი წიგნი „დავითნი“ 1800 წლით თარიღდება. ეს სტამბა დაიხურა ქვეყანაში გავრცელებული შავი ჭირის ეპიდემიის გამო. 1809 წელს წიგნების ბეჭდვა რაჭაში, სოფელ წესში განაგრძეს. წესის სტამბისთვის ახალი მოწყობილობანი არქიმანდრიტ სოფრონიოსს (წულუკიძე) თავისი სახსრებით შეუძენია და გაუმართავს, მაგრამ ეს სტამბაც მალე დაიხურა სოლომონ მეფის დამარცხებისა და რუსიფიკატორული რეჟიმის დამყარების გამო. ქუთაისის სტამბის გაუქმების შემდეგ თავადმა ზურაბ წერეთელმა გელათში შენახული სასტამბო მოწყობილობანი საჩხერეში გადაიტანა და იქ მოაწყო სტამბა. საჩხერის სტამბა ფუნქციონირებდა 1822 წლამდე. ქუთაისისა და წესის სტამბა სამუშაოდ გამართა რომანოზ ზუბაშვილმა და გიორგი პაიჭაძემ, ხოლო საჩხერის სტამბა რომანოზ ზუბაშვილის შვილმა დავით ზუბაშვილმა. ქუთაისში, წესსა და საჩხერეში დაბეჭდილი საეკლესიო წიგნები (თერთმეტივე გამოცემა) საქართველოს პარლამენტის ეროვნულ ბიბლიოთეკაშია დაცული.

1763 წელს ილია ჭავჭავაძემ დაიწყო „საქართველოს მოამბის“ გამოცემა და მაშინვე იჩინა თავი პრობლემებმა: ქართული სტამბის სიდატაკე, მუშახელის უკმარისობა, განათლებული კადრის ნაკლებობა, შრიფტის უვარგისობა... მაშინდელმა საზოგადო მოღვაწეებმა: ნიკოლოზ ლოღობერიძემ, დიმიტრი ბაქრაძემ, ვახტანგ თულაშვილმა, სტეფანე მელიქიშვილმა და კიდევ სხვებმა მიიღეს გადაწყვეტილება, გაეუმჯობესებინათ ქართული სტამბის მდგომარეობა. ნიკოლოზ ლოღობერიძემ საჭიროდ ჩათვალა, უპირველეს ყოვლისა, ახალი ასოები შექმნილიყო. მან თავად დაიწყო ამ საკითხზე მუშაობა. გარკვეული ხნის შემდეგ ახალი ქართული ანბანი „სამსჯავროზე“ გამოიტანა. საზოგადოებამ მოიწონა ანბანი და აღფრთოვანებულმა ავტორმა დაიწყო ზრუნვა მათი ყალიბების ჩამოსასხმელად. მაშინ ასეთი ქარხანა საქართველოში არ არსებობდა, ქართულ ასოებს ასხამდნენ პეტერბურგსა და მოსკოვში. საქართველოში ასოების ჩამოსასხმელი ქარხანა 1870 წელს გაიხსნა, როგორც ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავს, „დიდის ჭაპანწყვეტით“. ნიკოლოზ ლოღობერიძემ ახლადმოწონებული შრიფტის ყალიბები თავისი ხარჯით ვენაში ჩამოსახმევინა. ამ შრიფტს „ვენის ასოების“ სახელით იცნობენ. ზაქარია ჭიჭინაძე აღნიშნავს, რომ „ვენის ასოები“ თვითონ ნიკოლოზ ლოღობერიძისა და ილია ჭავჭავაძის კალიგრაფიის მსგავსია და ამ უკანასკნელთა ხელნაწერებიც ძალიან ჰგავს ერთმანეთს. „ვენის ასოები“ გამოსადეგი იყო გაზეთების დასაბეჭდად. მანამდე გამოიყენებოდა კათოლიკე ბერებისაგან 1694 წელს ჩამოსხმული ვენეციური ასოები, რომელთაც შემდეგ „აკადემიური“ უწოდეს (ჭიჭინაძე 1900: 20-21).

ისევ ზაქარია ჭიჭინაძის ცნობით, კირილე ბეჟანის ძე ლორთქიფანიძემ 1883 წელს ქუთაისის გაზეთისთვის „შრომა“ თავისი ხარჯითა და დიზაინით ჩამოსახმევინა შრიფტი. ზოგიერთმა მას „ჭიანჭველას ფეხი“ უწოდა. ამ შრიფტით შემდეგში „ვეფხისტყაოსანიც“ გამოსცეს, მაგრამ ამით მან პოპულარობა ვერ მოიპოვა და ხმარებიდან ამოიღეს.

ქართულ სტამბას ძალიან აკლდა ასოთამწყოებზე და მბეჭდავებზე. „ერთ მოხუც ხელოსნისაგან შევიტყვე ის ცნობაც, რომ მთელს თბილისში 1840-50 და 1860 წლებში ქართველთაგან ორი ან სამი კაცი იქნებოდა ასოთამწყოები და ერთიც მბეჭდავი. 1865 წლის შემდეგ კი, როცა სტ. მელიქიშვილის სახელით ახალი ქართული სტამბა გაიხსნა... ქართველნი და სომხებიც წახალისდნენ. ამ ახალ სტამბაში რამოდენიმე ბავშვიც კი მივიდა შეგირდათ“ (ჭიჭინაძე 1900: 23).

ქართველებმა არა მარტო საქართველოში იღვაწეს სტამბის დასაარსებლად. თეირანში პირველი სტამბის დამაარსებელი მოათმადულ დავლა, იგივე მანუჩარ ხან მოათმადულ გურჯი, ირანის სამეფო კარზე მეტად მიღებული და დაწინაურებული პიროვნება იყო. ამას მოწმობს მისი სახელი – სახელმწიფო საყრდენი. ის წარმოშობით ქართველი ყოფილა (კურდღელაშვილი 1959: 82).

ერაყში პირველი სტამბა XIX საუკუნის 20-იან წლებში დაუდ ფაშას (დიმიტრი მანველაშვილი) ზეობის უკანასკნელ წლებში მისივე ინიციატივით დაარსდა და პირველი ერაყელი მესტამბეც მუჰამედ ბაქირ თბილისელი წარმოშობით ქართველი უნდა ყოფილიყო (იქვე: 85).

ზოგადად, იმ ეპოქაში სტამბები არა მხოლოდ თბილისში, არამედ მთელს საქართველოში გავრცელდა. რეგიონებში, პროვინციულ ქალაქებში სტამბის გახსნა უდიდესი მნიშვნელობის მოვლენა იყო.

ქართლში, ხაშურში, ახალგაზრდა გურულმა იოსებ ფილიპეს ძე ყაჭიშვილმა გახსნა სტამბა. მას თავად არ სცოდნია სასტამბო საქმე, მაგრამ ენერგიული შრომით დასძლია ყველა წინააღმდეგობა, სტამბის გვერდით წიგნების მაღაზიაც გახსნა და 1912 წლიდან ქართული წიგნების გამოცემაც დაუწყო. „იმ სტამბაში გამოსცენ შემდეგი წიგნები: 1) მოთხ. „მართალი ამბავი“ გიგაურის ასულის ფასი 5 კაპ. 2) „ლექსები“ კ. რამიშვილის, ფ. 10 კ. 3) „ექიმი აშირბაჯიანი“ კომედია რამიშვილის ფასი 25 კ. და სხვანიც, რომელთაც ჩვენ აქ არ ვასახელებთ, საქმის დასამტკიცებლად კი ეს სამი წიგნის დასახელებაც კმარა“ (ჭიჭინაძე 1900: 217).

ქართული სტამბა გაიხსნა აგრეთვე გორშიც. არსენ კალანდაძემ სხვების დახმარებით 1889 წელს გახსნა გორის პირველი სტამბა. ამან კი გააჩინა წიგნების გამოცემისა და გაზეთის დაბეჭდვის შესაძლებლობაც. ამ სტამბამ გამოსცა თომა კემპფელის „მიბაძვა ქრისტესი“ (იქვე: 157).

გორის მეორე სტამბა დავით იოსების ძე მაჭავარიანმა 1907 წელს გახსნა. მან ეს სტამბა გრიგოლ ჩარკვიანისგან შეიძინა და გორში გადმოიტანა. ის უფრო სრულყოფილად იყო აღჭურვილი, ვიდრე არსენ კალანდაძის სტამბა, ამიტომ ის უფრო პოპულარული და სახელოვანი გახდა. ამავე სტამბაში დაიწყო ქართული გაზეთის – „ქართლის“ დაბეჭდვაც. ამ გაზეთის 80 ნომერი გამოვიდა. მან სულ 8 თვე იარსება და სტამბაც მალე დაიხურა. მეპატრონენი სამართალში მისცეს. მათი დანაშაული კი ნამდვილად სასაცილო იყო, რაც კარგად აჩენს რუსული იმპერიის სახეს და უსამართლობას: თურმე ქართული ასოები უფრო მსხვილი, დიდი შრიფტით იყო აწყობილი, ვიდრე

რუსული. ეს კი სრულიად საკმარისი აღმოჩნდა, რომ გაზეთის გამოცემა შეეჩერებინათ, თუმცა სტამბამ მაინც განაგრძო მუშაობა.

გაზეთის იერსახე ძალიან გონივრულად და მომგებიანად ყოფილა დაგეგმარებული. პირველ გვერდზე საყოფაცხოვრებო განცხადებები იბეჭდებოდა, მეორე გვერდზე - ქალაქის ამბები, მომდევნო გვერდებზე - უცხოეთისა (10 საინტერესო რეკლამა... <https://www.qartli.ge/ge/skhvadaskhva/article/10381-10sainteresoreklamadzveligorisgazethebshi10>).

გაზეთ „ქართლის“ მკვლევარი ვასილ მამულაშვილი თვლის, რომ გაზეთის არსებობის აუცილებლობა პოლიტიკურმა, ეკონომიკურმა და სოციალურმა პირობებმა განაპირობა. 900-იან წლებში გორში 18000 მცხოვრები ყოფილა. ქალაქს ჰყავდა თვითმმართველობა და სათათბირო 42 ხმოსნით. ამ პერიოდში გორი საპროტესტო მანიფესტაციის ცენტრშია. საოსტატო სემინარიაში საპროტესტო გამოსვლებია, დაარსდა ხალხოსნური ცენტრი „საიდუმლო კომიტეტი“, შეიქმნა „სოციალ-დემოკრატიული პარტიის გორის ორგანიზაცია“, „თავისუფლად მოაზროვნეთა საიდუმლო წრე“, იმართება ხალხმრავალი მიტინგები და დემონსტრაციები, იბეჭდება და ვრცელდება პროკლამაციები, გაძლიერებულია ჟანდარმერიის რეპრესიები. დუღს კულტურული ცხოვრებაც – ეწყობა ქართულ-რუსული ლიტერატურული საღამოები; ჩამოდის მარი ბროსე, აკაკი, ლადო აღნიაშვილი, რატილი, რუსული საოპერო დასი; იმართება რაფიელ ერისთავის საიუბილეო საღამო, ილია ჭავჭავაძის ხსოვნის საღამო; შეხვედრები კოტე მესხსა და ნატო გაბუნიასთან. გორში მიმდინარე პროცესების შესახებ იწერება ქართულ, რუსულ და მსოფლიო პრესაში. „ივერიას“, „დროებასა“ და „სახალხო გაზეთს“ ჰყავს საკუთარი კორესპონდენტები გორში. ყოველივე ამან შექმნა გორში გაზეთის გამოცემის საჭიროება. გაზეთი „ქართლი“ 1912 წლის 24 ივნისს გამოვიდა. მისი რედაქტორი იყო იაკობ ცინცაძე, რომელიც ია ეკალაძის ფსევდონიმით მოღვაწეობდა. გაზეთის თითქმის 55 ნომერი ისე გამოვიდა, ცენზორი არ ჰყოლია, რადგან მის მოვალეობას ნიკო ლომოური ასრულებდა. 1912 წლის 11 ნოემბერს კი გაზეთ „ქართლში“ დაიბეჭდა ინფორმაცია, რომ მეფის მოადგილემ, გრაფმა ვორონცოვ-დაშკოვმა ცენზორად ზაქარია ქიტიაშვილი დაამტკიცა. ის იყო ერთ-ერთი იმათგანი, ვისაც ხელთ ეპყრა ცხოვრების საჭე. იგი ერთხანს ქალაქის მოურავი იყო, ქალაქის საბჭოს წევრი და გამომცემლობა „ქართლის“ გამგეობის თავმჯდომარე. გაზეთი მძიმე ფინანსურ კრიზისს განიცდიდა. რამდენჯერმე მისი დახურვის საკითხიც დადგა. რედაქცია მისი გადაჭრის გზებს ეძებდა. ამისათვის ჰქონდათ რეკლამა, სამგლოვიარო და საყოფაცხოვრებო განცხადების ადგილი, რის შედეგადაც მცირე თანხა იკრიბებოდა და გაზეთს სიცოცხლეს უხანგრძლივებდა. გავრცელებული იყო აზრი, რომ გაზეთი „ქართლი“ ხალხოსნებს ეკუთვნოდათ. მაგრამ ვასილ მამულაშვილი თვლის, რომ ის ეროვნულ იდეოლოგიას ემსახურებოდა და არც ერთი პოლიტიკური პარტიის გავლენას არ განიცდიდა.

გორის მესამე სტამბა თავადმა მიხეილ ირაკლის ძე ციციშვილმა გახსნა, თუმცა ამ ფაქტს მაშინდელი მოწინავე ინტელიგენცია სიხარულით არ შეხვედრია. მათ მიიჩნიეს, რომ სამი სტამბა პატარა ქალაქისთვის ზედმეტი იყო. მით უმეტეს, პირველი ორიც სანახევროდ უქმად იდგა. მიხეილ ციციშვილს სურდა, რომ სტამბის მთელი შემოსავალიც და მოგებაც გორში ქართული გაზეთის საქმეს მოხმარებოდა, მაგრამ მას მაინც ცუდ მომავალს, საქმის უცოდინრობას, არამომგებიანობასა და წარუმატებლობას უკიჟინებდნენ. საზოგადოებამ მიიჩნია, რომ ციციშვილმა შეცდომა დაუშვა და სტამბა თბილისში უნდა გაეხსნა. მაგრამ მაინც ამ სტამბამ რამდენიმე ისტორიული წიგნი გამოსცა. ასევე უმჯობესად მიაჩნდათ, რომ სამივე სტამბა შეერთებულიყო და საერთო ძალისხმევით გაეგრძელებინათ საქმე.

ეს ბრალდებები უფრო გამონაგონს ჰგავს და აშკარად იგრძნობა რუსული მმართველობის მცდელობა, ნებისმიერი მიზეზით ხელი შეუშალონ რეგიონული ქართული სტამბების არსებობას.

ასეა თუ ისე, ქართული სტამბა საქართველოს ქალაქებში, მაშინდელი ხელისუფლების დიდი წინააღმდეგობების მიუხედავად, არსებობდა და უდიდესი როლი შეასრულა ქართველი მოსახლეობის განათლებისა და ცნობიერების ამაღლების საქმეში.

დასასრულ, აღსანიშნავია, რომ ქუთაისის საჯარო ბიბლიოთეკის იშვიათ გამოცემათა განყოფილებაში დაცულია გორის სტამბა „ქართლში“ დაბეჭდილი ორი გამოცემა: ალექსანდრე ფრონელის „დიდებული მესხეთი“ 1914 წლისა, ანასტასია ერისთავ-ხოშტარის მოთხრობა „კამისია“ 1913 წლისა და ხაშურის სტამბაში დაბეჭდილი ტრ. რამიშვილის პიესა „ექიმი აშირბაჯიანი“ 1912 წლის.

გამოყენებული ლიტერატურა და წყაროები

კარიჭაშვილი 1929: კარიჭაშვილი დ., ქართული წიგნის ბეჭდვის ისტორია. თბილისი, 1929.

კურდღელაშვილი 1959: კურდღელაშვილი შ., ქართული სტამბის ისტორია. თბილისი, 1959.

ჭიჭინაძე 1900: ჭიჭინაძე ზ., ქართული სტამბა 1627-1913, ექ. ივ. ხელაძის სტამბა. თბილისი, 1900.

მამულაშვილი: „გორის პირველი გაზეთი - რა იწერებოდა 100 წლის წინ“ <https://www.qartli.ge/ge/skhvadaskhva/article/2171-gorispirveligazethiraitserboda100tslistsin> (13.04.2020).

10 საინტერესო რეკლამა...: ათი საინტერესო რეკლამა ძველი გორის გაზეთებიდან <https://www.qartli.ge/ge/skhvadaskhva/article/10381-10sainteresoreklamadzveligorisgazethebshi10> (13.04.2020).